

FORHATT OG FORKASTET? – SVEINS LOVER OG UTFORMINGEN AV KONGEMAKT I NORGE

Miriam Tveit, Universitetet i Nordland 2013

Knuts den mektiges herredømme i Norge gjennom sønnen Svein (1030-35) er det mest konkrete tilfelle av engelsk maktutøvelse i det norske kongerikets tidlige fase. Hensikten med denne artikkelen er å diskutere om utformingen av kongemakten i landet ble mer preget av Sveins regjeringstid enn det tidligere har blitt tatt høyde for. Spørsmålet blir diskutert på grunnlag av et sett lover som skal ha blitt innført i perioden og den senere mortifikasjonen av de samme lovene.¹

Knuts herredømme i England fra 1016 er karakterisert av historikere som et styre basert på pragmatisk bruk av bestående strukturer, sammen med en videreutvikling av statsmakt og kongens autoritet. Kongens kontroll over statsapparatet ble spesielt etablert gjennom lovverket. Knut tok snart bruk av tidligere kongers lover, samtidig som han ved hjelp av erkebiskop Wulfstan av York videreutviklet rettssystemet gjennom egne mer generaliserende og sentraliserende lover. To spørsmål er derfor interessante med henblikk på hans styre i Norge: Hva var Knuts motiver for å få herredømme i det norske riket og hva var hans planer for sin autoritet i landet? Og gjorde Knut bruk av lignende grep om sentralisering lik de han satt i verks kort tid etter å ha etablert full kontroll i England?

Peter Sawyer har pekt på Sveins styre og særlig lovgivningen fra hans periode som den beste muligheten for å studere en eventuell engelsk innflytelse på Norge.² Et diskutert tema blant historikere har vært hvorvidt vi kan se en påvirkning fra England på de eldste norske landskapslovene. Rettslig innflytelse og konkret overføring har blitt identifisert spesielt angående den tidligste kristenretten. Det har sitt opphav i Absalon Tarangers *Den angelsaksiske kirkes indflytelse paa den norske* fra 1890, hvor flere likhetspunkter mellom norsk og engelske kilder blir

¹ Denne artikkelen er en sammenfattet versjon av Tveit, Miriam 2011: Lawmaking and consolidation of power – Cnut's laws and the developing Norwegian kingdom, i Hansen, Lars Ivar, Holt, Richard and Steinar Imsen (red.): *Nordens plass i middelalderens nye Europa, Samfunnsomdannin, sentralmakt og periferier*, Speculum Boreale nr. 16, Stamsund: Orkana Akademisk.

² Sawyer, Peter 2006: English influence on the development of the Norwegian kingdom, i S. Keipnes and A. Smytt (red.): *Anglo-Saxons: studies presented to C. R. Hart in honour of his eightieth birthday*, Dublin: 225.

identifisert.³ Dette gjelder spesielt de delene av Gulatingsloven som i teksten selv tillegges Olav Haraldsson og hans møte på Moster.⁴ Haraldsson hadde engelske geistlige med seg til Norge, og lovene viser likhetstrekk med engelsk kanonisk rett. Torgeir Landro har overbevisende nyansert den antatte påvirkningen på kristenretten i sin doktorgradsavhandling, og viser til generell spredning av pønitenser og mindre botsbøker i Europa og i England.⁵ Kombinert med andre elementer i utvalgte deler kristenrettene, mener Landro også å se en kontinental påvirkning. Det kan derfor være produktivt å videre diskutere hvorvidt vi kan snakke om en engelsk innflytelse også på de *sekulære* lovene og om det har forekommet en innflytelse på utvikling av kongerikets administrative grunnlag. En sammenligning av lovene Knut baserte seg på i England med rettskildene fra perioden hvor det faktisk var et engelsk styre i Norge kan være et utgangspunkt for å forfølge spørsmålene over.

SVEINS STYRE I NORGE

Knut etablerte herredømme i Norge fra 1028. Han opprettholdt kontrollen gjennom å innsette sønnen Svein som lyd-konge i 1030, omtrent samtidig med at Olav Haraldsson falt i slaget på Stiklestad. Knut hadde egentlig tenkt seg den unge ladejarlen Håkon som lyd-konge i Norge, men da Håkon med familie druknet på vei hjem til lade innsatte Knut heller sin eldste sønn til å regjere i hans sted. Et nært samarbeid med en sterk familie i landet var dermed over, og ladejarlens dominans i Norge likeså.

Regjeringstiden i Norge blir beskrevet i kilder som et upopulært vanstyre, som varte til 1035. Svein og moren Alfiva forlot da landet og dro til Danmark, antakelig på grunn av frykt for egen sikkerhet. De norske stormennene, tidligere allierte av både Knut og Olav, ser ut til å ha samlet seg mot de to, og sluttet opp om den kanoniserte Olav sin sønn, Magnus. I en tidlig fase av en mer eller mindre etablert norsk kongemakt kan derfor den engelske perioden fra 1028-35 ha hatt påvirkning på utformingen av det kongelige styret i landet. Ifølge sagaene innførte Svein eller Knut gjennom Svein et sett lover for å regulere hovedsakelig økonomiske forhold. Disse lovene gjør senere norske konger et poeng av å oppheve.

³ Taranger, Absalon 1890: *Den angelsaksiske kirkes indflytelse paa den norske*, Kristiania, Den norske historiske forening.

⁴ Helle, Knut 2001: *Gulatinget og Gulatingsloven*, Skald: 18, 177.

⁵ Landro, Torgeir 2010: *Kristenrett og kyrkjerett, Borgartingskristenretten i eit komparativt perspektiv*, Universitetet i Bergen.

Etter at Knut hadde overvunnet den engelske kongen Æthelred og tok makten i England i 1016, gjorde han bruk av tidligere etablert administrasjon og lovverk. Samtidig ble den kongelige autoritet ble sentralisert og sentralmakten i England videreutviklet fra Knuts forgjengere. Denne utviklingen av administrativt apparat er i kildematerialet spesielt synlig i de rettslige kildene. Knuts posisjon i England ble stabilisert mye gjennom samarbeidet med fra erkebiskop Wulfstan av York.⁶ Wulfstan står som en størrelse innenfor Engelsk lovgivning, da han utarbeidet og videreutviklet en serie kanoniske og sekulære lover.⁷ Med et litt annet utgangspunkt er det kan det hevdes at Knut prøvde det samme på norske områder under hans kontroll; ved å sentralisere makten til sønnen Svein fra de norske stormennene, og etablere et lovverk til støtte for denne sentralmakten.

I den store norske historien har kong Svein sin regjeringstid på mange måter blitt forbigått både i ettertiden og i moderne historieforskning. Årsaken kan ha å gjøre med lite kildemateriale, men mulig også på grunn av det som er beskrevet som et forhatt og forkastet regime, ledet av moren Alfiva (Alfifu eller Ælfgifu i kildene) som man har antatt hadde liten påvirkning på landet. Riktignok var det en kort regjeringstid, hvor kong Svein ser ut til å ha vært overstyrt av begge foreldrene (og kanskje norske stormenn). Men selv om det var kort og tilsynelatende upopulært, har Sveins styre historisk interesse med henblikk på innflytelse utenfra på formingen av det som senere skulle bli et sentralisert norsk kongerike. Det var et herredømme fra en konge med engelsk mor og med en dansk far som var konge over England.⁸ Det er av interesse å se på hvorvidt tiden under kong Svein kan ha medført innføring av visse trekk ved Knuts styre i England.

De få kildene vi har til Sveins styre gir lite informasjon. Hovedkildene er Ágrip fra sent 1100-tall, og olavssagaen i Snorres Heimskringla fra 1200-tallet.⁹ I disse arbeidene blir regimet til Svein skildret som hardt, og landet plaget av uår, der mennesker måtte ty til dyrefor for å overleve. Hatet i befolkningen blir beskrevet å rette seg spesielt mot Alfiva, som ble titulert som Knuts frille, og mor til Svein. Forholdet deres kan imidlertid i følge Timothy Bolton opphavelig ha hatt en legitim

⁶ Lawson, M.K. 1999: Archbishop Wulfstan and the homiletic element in the laws of Æthelred II and Cnut, i Rumble, Alexander R. (red.), *The Reign of Cnut – King of England, Denmark and Norway*, Studies in the Early History of Britain, Leister University Press: 141-164.

⁷ Whitelock, Dorothy 1968: *English Historical Documents I, C.500-1042*, London: 411, 419, Lawson 1999:157-58, Wormald 1999:199, 345-49.

⁸ For en diskusjon rundt identiteten Knut og Ælfgifu/Alfiva, se Tveit 2001: 59-60.

⁹ Ágrip af Nóregskonungasôgum: kap. 28-29, Sturluson, Snorri og Finn Hødnebo & Hallvard Magerøy (overs.) 1996: *Snorres Kongesoger 2*, Det Norske samlaget: 114-122, Ólaf saga Helga: kap. 239-51.

status etter anglo-skandinaviske holdninger på ekteskapet.¹⁰ Hun kom fra en mektig familie i Northumbria innenfor Danelagen. Knut og jarledatteren *Ælfgifu* sine to barn kan ha vært regnet som legitime i samtiden før han giftet seg med *Æthelreds* enke Emma. Svein omtales både i kildene som 'frillesønn' eller 'Alfivasønn', altså uekte sønn og knyttet til den upopulære moren Alfiva, heller enn sønn av kongen av England.¹¹ Dette vedhenget har blitt overført til den norske historieskrivingen, hvor Svein også kalles 'frillesønn' og matronymet *Alfivasønn* i stedet for å bli tilskrevet sitt faderlige opphav.¹² *Ælfgifu* blir benevnt med det fornorskede *Alfiva* og tituleres som Knuts frille. Perioden de to opererte i Norge har videre blitt kalt 'fremmedstyre' og 'utenlandsk styre' i noen moderne framstillinger.¹³ Regimet blir altså regnet for å være fremmed og utenlandsk, selv om den politiske enheten Norge så vidt kan sies å eksistere. Til sammenligning var Olav Haraldssons sønn Magnus også uektefødt og med en såkalt frille, uten at han derfor har fått samme epitet. Lovene innført under Svein er likeledes referert til som 'alfivalovene'.¹⁴ Denne benevningen ikke kan sies å være motivert i å fremheve en kvinnelig hersker, men heller en måte å understreke det vanstyret de representerer. Knut Robberstad har også beskrevet perioden som "den vonde Alfivatidi"¹⁵ Kildene og den senere historieskrivingen har tatt brukt disse lovene og de senere antatte annulleringene av dem som årsak til den svake støtten Svein, Knut og/eller Alfiva hadde blant nordmenn.

¹⁰ Bolton, Timothy 2007: *Ælfgifu of Northampton: Cnut the Great's Other Woman*, Nottingham Medieval Studies, 51: 253-258, Bolton, Timothy 2009: *The Empire of Cnut the Great, Conquest and the Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*, Brill: 256-58.

¹¹ Ólav saga Helga: 239, Driscoll 2008: *Ágrip*: 30, 32.

¹² Koht, Halvdan 1966: Svein Alfivason, biografi i *Norsk Biografisk Leksikon 1*, bd. 15, Aschehoug: 331-32, Helle 2001: 21, Moseng, Opsahl, Pettersen, Sandmo 2007: *Norsk historie I, 750-1537*, Universitetsforlaget: 77, Strauch, Dieter 2011: *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500 – Eine Quellenkunde*, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Ergänzungsbände 73: 116.

¹³ Eksempelvis Nordreval, Øyvind 2000: Fra hedendom til kristendom i Nord-Norge, Storli, Inger (red.): *Ved forrige årtusenskifte Ottar 229*, Tromsø Museum: 14. Begrepet er også å finne i tidligere lærebøker for skolen, for eksempel: Birkenes, Jon 1997: *Vår felles fortid – Norsk historie før 1850*, Gyldendal: 49.

¹⁴ Gunnes, Erik 1976: *Rikssamling og kristning 800-1177*, Cappelen: 273-74, 342, Bjørge, Narve 1982: *Vågastemna i mellomalderen*, i Imsen, Steinar and Gudmund Sandvik (eds.): *Hamarspor, Eit festskrift til Lars Hamre 1912- 23. januar – 1982*, Universitetsforlaget: 46 n.7, Krag, Claus 1995: *Vikingtid og rikssamling : 800-1130*, Aschehoug : 158, 220.

¹⁵ Robberstad, Knut 1954: *Or saga åt skattleggjingsretten i Noreg*, Akademisk forlag: 9.

Lovgivningen under Svein eksisterer ikke som noe selvstendig kilde. Både informasjon om deres eksistens og innholdet må vi rekonstruere på grunnlag av andre senere kilder. Gjennom *sagaer*¹⁶ og gjennom retrospektiv bruk av senere lovgivning, hvor disse reguleringene blir referert til av senere norske konger. Lovene, slik vi kan oppsummere dem fra *Ágrip*¹⁷ er følgende:

1. Et forbud mot å seile ut av landet uten kongens tillatelse, med konfiskering av eiendom som straff.
2. a) Drapsmenn ble *útleđ* – fredløse. b) Konfiskasjon av arv som faller til personer i *útleđ* - arven tas av kongen.
3. Julegave, en skatt av en betydelig størrelse, betalt i natura ved *jólum*.
4. Plikt til å reise bygninger for kongen ved behov/befaling.
5. Plikt/ansvar for å utstyre en våpenfører mann per syv menn.
6. En fiskeavgift på fem fisk per seiling.
7. Andel av cargo som seiles ut av landet i avgift til kongen.
8. Landskatt for landgang på Island (gjelder også for *útlenzkr*)

Disse forordningene eller lovene kan som sagt gjenfinnes i landskapslovene for Frostating og Gulating, som to sett med tillegg.¹⁸ Disse tilleggene har blitt oppfattet som å skulle oppheve de harde lovene fra Svein og er tatt med i Gulatingsloven og Frostatingsloven. Opphevingene er også beskrevet i *Ágrip*.¹⁹ Totalt kan vi finne fem konger som tilsynelatende opphever Sveins lover: Magnus Olavsson, som overtok makten etter at Svein var ute av landet, og den senere Håkon Toresfostre sine referanser finner vi i Gulatingsloven (G.148) De skal ha avskaffet juleskatten (3), tillatt fri ferdsel ut av landet i fredstid (1) tillatt at arv som tilfaller en som er utlæg skulle bli overdratt til den neste i arvefølgen (2), og avskaffet landskatten (8). Lignende opphevelser finner vi Frostatingsloven (F.XVI.1-4). Brødrekongene, Øystein, Sigurd og Olav har i perioden 1103-07 gitt følgende forordninger: Om en utlæg kommer til arv, skal neste i arvefølgen motta arven og la til

¹⁶ Driscoll 2008: 40, 42: *Ágrip af Nóregskonungasögum*: vers 28-29, *Olaf saga Helga*: 239-51.

¹⁷ Driscoll 2008: *Ágrip*: 40, 42.

¹⁸ Gulatingsloven (G.148) og Frostatingsloven (F.XVI.1-4).

¹⁹ Driscoll 2008: *Ágrip*: 47.

'og ikke kongen' (2). Videre tillot de fri ferdsel i fredstid (1), avskaffet skipleiger (7) og landskatt (8) for menn i leidang. Landeiere ble unntatt å måtte reise bygg for kongen (4) som nå ville organiseres sentralt av årmannen. Juleskatten ble fjernet (3) og fiskeskatten ble avviklet (6) for all fiske unntatt i Vågan. (Noe som har blitt tatt til inntekt for den betydningen fisket der hadde allerede i det 11. og 12. århundre.)

De negative beskrivelsene av lovene fra Sveins periode, og den gjentatte opphevingen av disse er også videreført i moderne historiarbeid.²⁰ Et spørsmål som melder seg i de hyppige opphevelsene av lovene av suksessive konger er hvorfor Sveins lover var så vanskelige å annullere? To tolkninger brukes: a) Kongenes proklamering av lover på tinget hadde kun gyldighet innenfor tingets jurisdiksjon, ergo ble de proklamert på forskjellige ting av ulike konger for at Sveins lover også skulle være annullert der. b) Flere kongers referanse til den antatte lovgivningen til Svein var et ledd i å ta avstand fra hardstyret hans, eller nærmere bestemt Alfivas hardstyre, og renske landet for hans vonde forordninger. En sin doktorgradsavhandling foreslår historiker Timothy Bolton en alternativ forklaring: Bolton mener at lovene heller må sees i sammenheng med rettssystemet i Norge og tradisjoner blant nylig innsatte konger i det engelske og kontinentale Europa.²¹ Disse argumentene kan vi se nærmere på etter en gjennomgang av Sveins lover med Knuts politikk for England og Norge.

LOVENE SOM SIKKERHETSPOLITIKK OG KNUTS PLANER

Først spørsmålet om hva som var Knuts politiske aspirasjoner og identitet for underleggelsen av landet. Det er vanskelig å forestille seg at landets naturressurser av fisk og jernforekomster var nok til å friste til en overtakelse av Norge for andre herskere i Nordsjøområdet. Samtidig hadde nordmennene en mektig og rik elite, mye på grunn av herjinger i nettopp nabolandene. Kampanjen for å overvinne Olav ved å drive diplomati og krigføring med de norske stormennene må ut fra kildene ha vært meget kostbar, og Knut kan ikke ha forventet å få tilbake slike utgifter ved å vinne makten over nordmennene.²² En forklaring er at Knut ønsket å kontrollere Norge grunnet farens Sveins tidligere krav på områdene. En annen plausibel forklaring er behovet for en generell sikkerhetspolitikk i Danmark og England i det ellers relativt stabile styret til Knut. De

²⁰ Eks. Bagge, Sverre, Smedsdal, Synnøve H. og Knut Helle 1974: *Norske middelalderdokumenter*, Universitetsforlaget: 18 Ersland, Geir Atle og Terje H. Holm 2000: *Krigsmakt og kongemakt 900-1814*, i Riste, Tamnes, Movig og Gjeseth (red.), *Norsk forsvarshistorie*, bind I, Eide: 49-50, Helle 2001: 21.

²¹ Bolton 2009: 281-85, Se også Bolton 2007: 264.

²² Bolton 2009: 289.

eksterne urolighetene i England kom i stor grad fra Skandinavia, med vikingraid og krav om større betalinger, *danegeld*. Ved å ha kontroll over begge sider av Skagerrak ville arnestedet for disse uroelementene ideelt være pasifisert. Bolton har også foreslått imperiale aspirasjoner hos Knut etter deltakelsen i kroningen til den tysk-romerske keiseren Conrad II i Roma i 1027, der han deltok sammen med Paven og noen av Europas mektigste monarker.²³ Det er etter besøket i Roma at Knut igjen retter fokus mot norske og svenske anliggender og som ender med utdriving av Olav og en diplomatisk forbindelse med norske stormenn.

Da Knut hadde overvunnet Æthelred og hans sønner og tilhengere publiserte han et brev til den engelske befolkningen hvor han etablerer sitt forhold til dem som deres beskytter.²⁴ Han lover engelskmennene en stopp i herjingene fra nord, hvor det ser ut til at han henviser til Skandinavia. For å legitimere sin egen makt og ut fra tidens fredsideologi var det vesentlig at han kunne skape stabilitet og fred i landet, både innenfra og utenfra. Olav Haraldssons krav i Norge trenger ikke ha utgjort noen trussel for Knut med tanke på territorium, men urolige tilstander i landet og Olavs og andres skip kan ha vært en større grunn til bekymring. Vi kan derfor tenke oss at trusselen fra norske skip mot Knuts mer verdifulle områder som England og Danmark hadde noe å si for motivasjonen for å få kontroll over nordmennene, samtidig som det ga en viss prestisje også å styre de norske områdene.

Dette kan være bakgrunnen for loven innført i Norge om at ingen kunne seile ut av landet uten kongens tillatelse (1). Både for å unngå konfrontasjoner med norske krigsherrer for egen del, men også for at disse ikke skulle gjøre herjinger i England.

I det samme brevet til engelskmennene gir Knut uttrykk for å ha iverksatt noen strakstiltak for stabilitet som kan sammenlignes med de som ble innført av Svein og Alfiva i Norge. Knut fikk i 1018 sin betrodde jarl Torkjell til å styre England mens han selv gjennomførte en reise til Roma. Torkjel fikk alle rettigheter til å slå ned på oppvigleri og konfiskere eiendom og utvise personer ved brudd på freden. Dette var gjengs behandling av uromomenter i kontinental og engelsk rett fra 800-1000-tallet og kan dermed sees i sammenheng med kongsidealet og fredsideologien i perioden, og ikke en særegen lov fra Knuts side. Likeledes vil lovene Svein innførte i Norge om konfiskering av eksilertes arv være en del av et slikt styringsideal (2b) samt hard bøtelegging av drapsmenn (2a). All uro måtte forhindres. Det kan innvendes at lovene om å utstyre soldater og

²³ Bolton 2009: 294-96.

²⁴ *English Historical Documents* (EHD): 48.

reise byggverk for kongemakten ville skape mer mulige krefter til å stå i mot Knut enn beskytte engelskmennene, men disse skulle trenes til lojalitet ovenfor kong Svein (4&5).

LEGITIMERING AV MAKT GJENNOM OLAVSKULTUS

Lovene som skulle sikre freden kan også sees i sammenheng med hvordan Knut så sitt forhold til nordmennene. Til sine engelske undersåtter hadde Knut fått proklamert i alle fall to brev hvor han lovet å beskytte dem og være lojal mot dem.²⁵ Knut rokket heller ikke ved den bestående sekulære administrasjon eller biskopenes makt, og lot hovedsakelig landet fungere som før. Knut gav også sin støtte, både ideologisk og økonomisk til oppbygningen av helligdommen og kultusen rundt St. Ælfheah og kong Edmund, antakelig for å oppnå popularitet. Til sammenligning blir Knut i kvadet Knutsdrápa hyllet for å mate åtselugler med nordmenn.²⁶ I motsetning til Knuts brev til engelskmennene later det ikke til at Knut på dette tidspunktet (før 1030) har hatt behov for å innnynde seg hos nordmennene. Tonen er derimot en annen i hyllingskvadet til Svein, *Glænonngskviða*, som er det nærmeste vi kommer personen og kongen Svein selv. I *Glænonngskviða* blir ikke Svein framstilt som en seierrik krigerkonge, men som en dydig og sjenerøs hersker i landet. Da Svein antakelig var 16-17 da han ble innsatt, er det naturlig at for stor vektlegging på hans krigsevner ikke ville gå hjem hos tilhørerne.²⁷ Men videre ser vi også at Svein i dette kvadet blir oppmuntret til å be ved skrinet til hellige Olav. Slik han kommer i skyggen av moren og faren i sin samtid og i historie, er den unge kongen ikke en gang hovedpersonen i sitt eget hyllingskvad. Men som Bolton har påpekt kan vi også se at kong Svein sin trone i kvadet blir plassert ved siden av Olavs, og at hans styre forsiktig blir vevd sammen med helgenkongens.²⁸ Slik fremstår Svein som en *beskytter* av Olavs helligdom samtidig med at han fremtrer som formidler og mellommann for den straks populære helgenen. Hans egen kongemakt blir slik legitimert av farens tidligere fiende heller enn svertet av dem. Videre kan dette grepet ha vært et ledd i å pasifisere de norske stormennene, både de som opponerte mot Olav og de som ikke deltok i slaget på Stiklestad. Knut hadde som nevnt opprinnelig sett ut ladejarlen som sin fungerende lyd-konge over nordmennene. Da Håkon jarl døde kunne i teorien alle som sto mot Olav eller som

²⁵ EHD: 48, 49.

²⁶ Frank, Roberta 1999: King Cnut in the verse of his skalds, in Rumble, Alexander R (ed.): *The Reign of Cnut – King of England, Denmark and Norway*, Leicester University Press: 123.

²⁷ Se Frank 1999 om bruk av skaldekvad ved hoffet. Dersom innholdet i et kvad stod for langt fra virkeligheten, ville det antakelig bli skamfullt for skaperen og målet for kvadet.

²⁸ Bolton 2009: 269-72.

hadde slektsforbindelser med ladejarlene kreve makten. Ved å knytte Sveins makt sammen med Olavs og støtte den blomstrende kultusen rundt St. Olav var dermed ladejarlens krav eliminert og stormennenes lignende krav uten belegg.

En videre følge av denne koblingen mellom helgene og den sittende kongen, kan vi anta har vært med å skape en legitimitet for Norge som eget rike i det kristne Europa. Olavs sønn og Sveins etterfølger, Magnus (1035-47), tok selvfølgelig bruk av farens status, men også senere herskere hadde nytte av rollen som formidler av St. Olav. Forholdet ble stadfestet med privilegiebrevet Magnus Erlingsson (1161-84) ga kirken. Her blir kongen helgenens stedfortreder på jord.²⁹

DE HARDE SKATTENE OG OPPHEVINGER AV SVEINS LOVER

I heimskringla og Ágrip blir Svein og Alfivas upopularitet og påfølgende fall forklart med deres hardstyre. Den harde skattleggingen av befolkningen blir spesielt vektlagt både i kildene og senere historieskriving som særskilt tyngende for nordmennene. Vi ser også ut fra lovene vi kan isolere ut fra sagateksten, at selv om flere av dem handler om fredsskaping, gir alle lovene, hvis anvendt, økt rikdom til kongemakten og en økonomisk belastning på befolkningen. Det er imidlertid Skatten til jul (3) som er en av de fremste lovene som blir trukket fram av de påfølgende norske kongene hvor de erklærer at de vil unnta befolkningen for slike byrder. Var dette da en særegen lov som ble innført under Knut i Norge? Hva var årsaken til at flere konger måtte oppheve den samme?

Vi kan først se loven i sammenheng med reguleringer Knut gjorde i England etter at Æthelred var overvunnet og en viss stabilitet var etablert. I følge den angelsaksiske krønike og Florence av Worcester, betalte Knut i 1018 sine danske tropper med gull som var innkrevd av engelskmennene, og spesielt fra innbyggerne av London som straff for deres støtte til Æthelred.³⁰ Bolton har foreslått at hva som blir framstilt som en lov om årlige skatter under svein (3) egentlig er en engangsbetaling. Videre kan enhver standardisert skatteinnkreving brutt med tradisjonene hos nordmennene, da høvdingene eller kongen ville i hovedsak ha vært ambulerende og levd av landet der de oppholdt seg, avhengig av innbyggernes gjestfrihet. Loven later også til å ha krevd skattene i natura, med typiske engelske målenheter. Som en bunt fisk og en klype tøy (3 og 6). I Ágrip får vi vite at skattene skulle kreves per ildsted, *af arni hverjum*, noe som vi ellers også finner

²⁹ Regestea Norvegica, bind I. 145.

³⁰ Anglo-Saxon Chronicle, Florence av Worcester innføringer 1018.

i lovene til den engelske kongen Edgar, som Knut baserte mye av sin lovgivning i England på.³¹ Det er derfor mulig at Knut gjennom Sveins lover søkte å innføre en skattetype kjent fra England, men ukjent i Norge.

I Knuts brev til engelskmennene i 1019-20 understrekes det at engelskmennene hadde vært i fare og at Knut hadde fjernet denne faren fra nor med sine handlinger, men mest av alt med sitt gull, altså det samme gullet som han hadde avkrevd de samme engelskmennene i 1018. Årsaken til den høye innbetalingen krevd i England kan mulig også overføres på juleskatten som ble krevd i Norge; Knut trengte finanser til å dekke kostnadene ved å støtte kampanjen mot Olav i 1029-30. Juleskatten ble slik en betaling for at han hadde frigjort dem fra Olavs åk.

En slik type engangsbetaling ligner også lik det Svein Tjugeskjegg krevde i England som danegeld, før han invaderte øya, en slik type engangsbetaling ligner også det Æthelred og Knuts to andre sønner, Harald og Hardeknut begge avkrevde England da de overtok makten. Alle for å finansiere sin politikk, og alle møtte stor motstand i befolkningen. Olavs sønn Magnus som etterfulgte Svein i Norge skal selv ha blitt upopulær blant norske bønder på grunn av en hard innkreving av gull i starten av sitt styre. Han krevde en slik skatt antakelig av de samme grunnene som Svein: for å være likvid i sitt begynnende kongestyre. Det ser ut til at Magnus måtte erklære på tinget at han ikke ville gjøre dette for ikke å lide samme skjebne som Svein.

Den prosedyren som ble fulgt seg i Norge, fra Håkon Adalsteinsfostre tidlig på 900-tallet, var at hver nye konge eller konger ble hyllet på tinget. Der ville eller måtte de også redegjøre for sitt kommende styre.³² Likeledes ble det fra Harald Hardråde startet myntproduksjon i landet, også presedens for å prege nye mynter, både for inntekt og for politisk posisjonering.³³ Dette kan også være motivet bak å oppheve Sveins lover. Samtidig med kongehyllingen på tinget ble det en tradisjon for å komme med utspill angående tidligere regenters lovgivning. Enten ved å gå god for stående lover, altså gi sin aksept til tidligere kongers bestemmelser, men også å oppheve eller gi nye regler. De flere annulleringene av Sveins lover fra norske konger kan ha vært en del av innvielsesprosessen for hver ny konge i de skandinaviske områdene, i tradisjonen for å gjeninnføre eller ikke å gjeninnføre tidligere lover ved sin egen innsettelse. Det at en nylig hyllet

³¹ Robertson, A.J. 1925: *The Laws of the Kings of England from Edmund to Henry I*, Cambridge University Press: II Edgar.4.

³² Bolton 2009: 284. For Knut og hans sønn Svein, var disse metoden nødvendige ad hoc verktøy for å skaffe inntekter og skape ro, men i utviklingen av kongemakten og administrasjonen i Norge var disse reguleringene med å utforme det økonomiske og politiske styringsgrunnlaget.

³³ Sawyer 2006:228.

konge kunne trekke fram en hard og upopulær engangsbetaling som forgjengeren hadde pålagt befolkningen, for så å *ikke* gjøre det samme, ville være en rask vei til stor oppslutning blant representantene på tinget. Noe vi kan se for eksempel gjennom forholdet mellom Håkon Toresfostre (1093-95) og medregenten Magnus Berrføtt (1093-1103). Det kom nesten til borgerkrig da Magnus Berrføtt gjennomførte en skattlegging for Gulating, mens Håkon ikke gjorde det samme for Frostating.³⁴ Knuts lover under Svein hadde etablert en presedens som senere konger kunne bygge på, både ved å gjøre bruk av dem og ved å ikke gjeninnføre dem. For Knut og hans sønn Svein, var disse metoden nødvendige ad hoc verktøy for å skaffe inntekter og skape ro, men i utviklingen av kongemakten og administrasjonen i Norge var disse reguleringene med å utforme det økonomiske og politiske styringsgrunnlaget.

KONKLUSJON

Dersom vi ser lovene som kommer under Svein i lys av Knuts motiver og interesser ovenfor nordmennene, kommer det frem flere aspekter av lovene enn at de kun er urimelige, og harde. Sikkerhetspolitisk var det nødvendig å stabilisere uroen fra Skandinavia for å legitimere styret for Knut. Derfor var det behov for å kontrollere utseilingen av norskekysten. De høye skattene som fikk befolkningen til å spise dyremat kan ha vært engangsutbetalinger gjort av nylig innsatte regenter. Fiskeskatten var en naturlig skumming av det økonomiske overskuddet som var i landet. Utstyringen av soldater og reising av kongelige bygg er etter modell fra kontinentet og England, som Knut overfører til Norge.

Lovene kan dermed sies å være utformet på grunnlag av engelske reguleringer som Knut gjennom Wulfstan videreførte i England kombinert med tradisjonelle skandinaviske tiltak for kongemakt. Lovene var ikke upopulære fordi de var unormale, men fordi de alltid ville være upopulære.

Det er ikke nøyaktig kjent for oss hva planer Knut hadde for sitt herredømme i Norge, landet later ikke til å ha vært hans mest verdifulle erobring. Men det ser ut til at Knut ønsket å forsterke autoriteten til kongemakten blant nordmennene. De strukturene som ble etablert under Knuts overherredømme, gjennom kong Svein kunne bli videreutviklet av senere konger. En kongelig autoritet etablert gjennom kongelig lovgivning, som senere herskere kunne basere sin maktbase på. Mye gjennom fungerende institusjoner og lov fra engelsk mønster kombinert med skandinaviske tradisjoner. Dermed kan vi kanskje påstå en engelsk innflytelse på utviklingen av

³⁴ Ágrip 48.

lovgivning og konsolidering av statsmakt i landet. Knuts forhold til Norge var slik en kort, men formende periode i utviklingen av det norske kongeriket.

LITTERATUR

- Ágrip af Noregs konungasögum, Fornmanna sögur, Eptir gömlum handritum, Kaupmannahöfn 1825
- Bagge, Sverre, Smedsdal, Synnøve H. og Knut Helle 1974: *Norske middelalderdokumenter*, Universitetsforlaget
- Birkenes, Jon 1997: *Vår felles fortid – Norsk historie før 1850*, Gyldendal
- Bjørge, Narve 1982: Vågastemna i mellomalderen, i Imsen, Steinar and Gudmund Sandvik (eds.): *Hamarspor, Eit festskrift til Lars Hamre 1912- 23. januar – 1982*, Universitetsforlaget
- Bolton, Timothy 2007: Ælfgifu of Northampton: Cnut the Great's Other Woman, *Nottingham Medieval Studies*, 51, Brepols
- Bolton, Timothy 2009: *The Empire of Cnut the Great, Conquest and the Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*, Brill
- Driscoll, M.J. 2008: *Ágrip av Nóregs konungasögum – A Twelfth-Century Synoptic History of the Kings of Norway*, Viking Society for Northern Research, University College London
- Erslund, Geir Atle og Terje H. Holm 2000: Krigsmakt og kongemakt 900-1814, i Riste, Tamnes, Movig og Gjeseth (red.), *Norsk forsvarshistorie*, bind I, Eide
- Frank, Roberta 1999: King Cnut in the verse of his skalds, in Rumble, Alexander R: *The Reign of Cnut – King of England, Denmark and Norway*, Leicester University Press
- Gunnes, Erik 1976: *Rikssamling og kristning 800-1177*, Norges historie bind 2, Cappelen
- Helle, Knut 2001: *Gulatinget og Gulatingslova*, Skald
- Koht, Halvdan 1966: Svein Alfivason, biografi i *Norsk Biografisk Leksikon 1*, bd. 15, Aschehoug
- Krag, Claus 1995: *Vikingtid og rikssamling : 800-1130*, Aschehoug
- Landro, Torgeir 2010: *Kristenrett og kyrkjerett, Borgartingskristenretten i eit komparativt perspektiv*, Universitetet i Bergen
- Lawson, M.K. 1999: Archbishop Wulfstan and the homiletic element in the laws of Æthelred II and Cnut, i Rumble, Alexander R. (red.), *The Reign of Cnut – King of England, Denmark and Norway*, Studies in the Early History of Britain, Leister University Press
- Nordreval, Øyvind 2000: Fra hedendom til kristendom i Nord-Norge, Storli, Inger (red.): *Ved forrige årtusenskifte Ottar 229*, Tromsø Museum
- Robberstad, Knut 1952: *Gulatingslovi*, Det norske Samlaget
- Robberstad, Knut 1954: *Or saga åt skattleggjingsretten i Noreg*, Akademisk forlag

- Robertson, A.J. 1925: *The Laws of the Kings of England from Edmund to Henry I*, Cambridge University Press
- Rumble, Alexander R. 1999: *The Reign of Cnut – King of England, Denmark and Norway*, Leicester University Press
- Sawyer, Peter 1999: Cnut's Scandinavian empire, in Rumble, Alexander R.: *The Reign of Cnut – King of England, Denmark and Norway*, Leicester University Press
- Sawyer, Peter 2006: English influence on the development of the Norwegian kingdom, i S. Keipnes and A. Smytt (red.): *Anglo-Saxons: studies presented to C. R. Hart in honour of his eightieth birthday*, Dublin
- Strauch, Dieter 2011: *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500 – Eine Quellenkunde*, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Ergänzungbände 73
- Sturluson, Snorri og Finn Hødnebo & Hallvard Magerøy (overs.) 1996: *Snorres Kongesoger 2*, Det Norske samlaget
- Taranger, Absalon 1890: *Den angelsaksiske kirkes indflytelse paa den norske*, Kristiania, Den norske historiske forening.
- Tveit, Miriam 2011: Lawmaking and consolidation of power – Cnut's laws and the developing Norwegian kingdom, i Hansen, Lars Ivar, Holt, Richard and Steinar Imsen (red.): *Nordens plass i middelalderens nye Europa, Samfunnsomdannin, sentralmakt og periferier*, Speculum Boreale nr. 16, Stamsund: Orkana Akademisk
- Tveit, Miriam: Law and violence – vengeance as conflict resolution 500-1350, under trykking
- Whitelock, Dorothy 1948: Wulfstan and the Laws of Cnut, *English Historical Review*, LXIII, 433-444, Oxford University Press
- Whitelock, Dorothy 1968: *English Historical Documents I, C.500-1042*, Eyre & Spottiswoode
- Wormald, Patrick 1999: *The Making of English Law: King Alfred to the Twelfth Century, Volume I Legislation and its Limits*, Blackwell